

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

10.2021

**научно-теоритический методический журнал
Издаётся с 2001 года**

Urganch – 2021

Bosh muharrir dotsent **Ro‘zimboy YO‘LDOSHEV**

	TAHRIR HAY‘ATI:
JURNAL 2001-YILDAN CHIQA BOSHLAGAN	ABDULLAYEV Bahrom, fizika-matematika fanlari doktori, ABDULLAYEV Ikrom, biologiya fanlari doktori, professor, ABDULLAYEV Ilyos, iqtisod fanlari doktori, ABDULLAYEV Ravshanbek, tibbiyot fanlari doktori, professor, ABDULLAYEV O‘tkir, tarix fanlari doktori, ANNAMURATOVA Svetlana, pedagogika fanlari doktori, professor, BERDIMUROTOVA Alima, falsafa fanlari doktori, professor, DAVLETOV Sanjarbek, tarix fanlari doktori, DO‘SCHONOV Tangribergan, iqtisod fanlari doktori, professor, ERMETOVA Jamila, filologiya fanlari nomzodi, dotsent, HAJIYEVA Maqsuda, falsafa fanlari doktori, IBRAGIMOV Zafar, fizika-matematika fanlari nomzodi, IMOMQULOV Sevdior, fizika-matematika fanlari doktori, JUMANIYAZOV Maqsud, texnika fanlari doktori, professor, JUMANIYOZOV Otaboy, filologiya fanlari nomzodi, professor, KALANDAROV Aybek, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (mas‘ul kotib), NAVRUZOV Qurolboy, fizika-matematika fanlari doktori, professor, OLLAMOV Yarash, yuriduk fanlari nomzodi, dotsent, OTAMURODOV Sa‘dulla, falsafa fanlari doktori, professor, PRIMOV Azamat, filologiya fanlari nomzodi, dotsent, QUTLIYEV Uchqun, fizika-matematika fanlari doktori, professor, RO‘ZIYEV Erkinboy, pedagogika fanlari doktori, professor, SADULLAYEV Azimboy, fizika-matematika fanlari doktori, akademik, SADULLAYEVA Nilufar Azimovna, filologiya fanlari doktori, SAGDULLAYEV Anatoliy, tarix fanlari doktori, professor, SALAYEV San‘atbek, iqtisod fanlari doktori, professor, SALAYEVA Muxabbat Soburovna, pedagogika fanlari doktori, SATIPOV G‘oipnazar, qishloq xo‘jalik fanlari doktori, professor, XODJANIYOZOV Sardor, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (bosh muharrir o‘rinbosari), YOQUBOV Jamoliddin, filologiya fanlari doktori, professor, O‘ROZBOYEV Abdulla, filologiya fanlari doktori, O‘ROZBOYEV G‘ayrat, fizika-matematika fanlari doktori, G‘AYIPOV Dilshod, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
JURNAL OYDA BIR MARTA NASHR QILINADI	
2021 10(172)	

MUASSIS: Urganch davlat universiteti. Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligida 2020-yil 11-noyabrda ro‘yxatdan o‘tgan. **GUVOHNOMA № 1131.**

сўзларидан ташкил топмаганлигининг ўзи ҳам тиллар бири иккинчисидан сўз олиб ривожланишини кўрсатади.

Бизнинг фикримизча ҳам, бирон-бир тилдан янги сўз қабул қилинишидан олдин, унинг миллий тилимиздаги муқобилини излаш ўринли бўлади. Сўз халқ тилига ўрнашиб кетгандан кейин ҳар қанча яхши ва мос муқобил лексема аниқланмасин, халқ тилидан чиқиб кетиши қийин бўлади. Чунончи, мустақилликнинг бошларида ўзбек тилида “резина идиш” маъносидаги *баклажка* сўзи ишлатилишга ўтди ҳамда жуда ҳам фаоллашиб кетди. Журналистлар, ёзувчи ва шоирлар баклажка атамасининг ўрнига кўплаб муқобил сўзларни топган бўлсалар ҳам, ҳануз халқимиз *баклажка* сўзидан фойдаланиб келмоқда. Демак, маълум бир чет сўзни қабул қилиш керакми, йўқми, деб ўйлашиб ўтиргунча, бу каби олинма сўзлар жуда шитоб равишда тилларга кириб бормоқда. Бундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш учун чет сўзни илк бор қўллаётган киши – у журналистми, соҳа мутахассисими, аввало, ўз-ўзига “шу чет сўзнинг ўрнини босадиган сўз тилимизда йўқмикан?” деган саволни бериши, ўзи қўлламоқчи бўлган ҳар бир янги олинма сўзга ана шундай муносабат, талаб билан ёндашиши лозим. Ана шундагина чет сўзларнинг халқ тилига кўплаб кириб келишининг олди олинган бўлади.

Narzullayeva Firuza Olimovna (BuxDU Tarjimashunoslik va lingvodidaktika kafedresi o‘qituvchisi) KONNOTATIV MA’NONING NUTQDA VOQELANISHI

Annotatsiya. *Ushbu maqola so‘zlar denotativ va konnotativ ma’nosining nutqda voqelanish omillari tahliliga bog‘ishlangan bo‘lib, unda nutq subyekting borliqqa emotiv baholash va uslubiy belgilangan munosabatini ifoda etish vaziyat pragmatikasiga bog‘liqligi yoritib berilgan.*

Аннотация. *Данная статья посвящена анализу факторов функционирования денотативного и коннотативного значения слов в речи, в которой также рассматривается зависимость субъекта речи от прагматики ситуации при выражении эмоциональной оценки и стилистической маркированности речи говорящего.*

Annotation. *This article is dedicated to the analysis of the functioning factors of the denotative and connotative meanings of words in speech. It also investigates the interdependence of the subject of speech on the pragmatics of the situation in the process of expressing the emotional assessment and stylistic marking of the speaker’s speech.*

Kalit so‘zlar: *konnotativ, denotativ, ekspressiv, semantik, pragmatika, til birliklari, ingerent, adgerent.*

Ключевые слова: *коннотативное, денотативное, экспрессивное, семантический, прагматический, языковые единицы, ингерент, адгерент.*

Key words: *connotative, denotative, expressive, semantic, pragmatic, language units, inherent, adherent.*

Kishilar orasida muhim aloqa vositasi bo‘lgan til nominativ, kommunikativ va ekspressiv bo‘lgan murakkab hodisadir. Tilning nominativ va ekspressiv funksiyaga ega ekanligi, til elementlarida, ayniqsa, so‘zda o‘z aksini topadi.

Tilshunoslar tilda ikki xil ma’no: denotativ (atash) va konnotativ (qo‘shimcha) ma’no mavjudligini qayd etadilar. So‘zning qo‘shimcha ma’nosi turli nomlar bilan ataladi. Chunonchi, stilistik bo‘yoq qo‘shimcha ma’no, ekspressiv ma’no ottenkasi. So‘z semantikasi faqat denotativ (atash) ma’nosi bilan cheklanib qolmay, so‘zda konnotativ ma’no ham mavjud. Keyingi davrdagi ilmiy ishlarda til birliklaridagi denotativ ma’nolar umumtilshunoslikda atroflicha o‘rganilganligi qayd etilgan.

So‘zning denotativ (atash) ma’nosiga bog‘ishlangan turli darslik, o‘quv qo‘llanmalari, monografik tadqiqotlar yaratilgan. Ammo, konnotativ ma’no til yaruslarining barchasida mavjudligiga qaramasdan, ular to‘g‘risida hali yetarlicha ilmiy xulosalar chiqarilmagan. Bu tilshunoslikda semasiologik yo‘nalishdagi tadqiqotlar olib borishni kuchaytirishini taqozo etadi.

Konnotativ ma’noning turlari, ularning so‘zni til va nutq elementi sifatida olingan holatlarda so‘z semantikasiga munosabati, shuningdek, fonetik vositalarda ifodalangan konnotativ ma’nolar, ya’ni, nutq tovushlarining talaffuzi bilan bog‘liq uslubiy xususiyatlar, tilda mavjud supersegment fonetik vositalarda ifodalangan qo‘shimcha ma’no “bo‘yog‘i” hamda morfologik birliklarda ifodalangan konnotativ ma’nolar tadqiqi kabi qator masalalar tilshunoslikda haligacha uzil-kesil o‘z yechimini topganicha yo‘q. Bu haqda tilshunoslikda turlicha qarashlar mavjud bo‘lib, ba’zi olimlar so‘zning konnotativ ma’nosi so‘z semanti-

kasi komponentiga kirmaydi, degan fikrlarni bildirsalar, boshqa tilshunoslar konnotativ ma'no so'z semantik strukturasi bevosita tarkibiy qismlardan biri, deb qaraydilar.

Ayrim tilshunoslar esa konnotatsiya so'z pragmatikasining bir qismi deb ta'riflaydilar. Ilmiy adabiyotlarda esa konnotatsiya denotatsiyaga ilova qilingan, til birligining konnotativ ma'no ifodasi, uning atrofini o'rab olgan qo'shimcha semalardir, degan ta'riflar mavjud.

Konnotatsiya til birliklari semantikasiga kiruvchi semantik mavjudlik bo'lib, u nutq subyekti borliqqa emotiv baholash va uslubiy belgilangan munosabatini ifoda etadi. Tilshunoslikda konnotatsiyani tadqiq etishda xuddi shu tarzda pragmatik baho hisobga olinmoqda. Pragmatika hozirgi davr tilshunosligida nisbatan torroq ma'noda tushuniladi. Fikrimizcha, tilda doimiy (turg'un) holatga ega bo'lgan pragmatik axborot lingvistik qiziqish tug'dirdi. Ushbu fikrdan kelib chiqib, biz pragmatika deb so'zlovchi tomonidan til birligida mustahkamlangan quyidagi uch narsaning baholashini tushunamiz: axborot predmeti bo'lgan borliqni, axborot mazmunini va adresatini.

Bevosita "pragmatika" termini akademik V.V.Vinogradov ishlarida uchramaydi, ammo u tilning turli birliklarida real pragmatik ma'lumotlar mavjudligini qayd etadi.

"Pragmatika – hodisa, predmetni anglatib, so'z, shu bilan birga, uning dinamik butunlikdagi, tarixiy borliqdagi aloqa va munosabatlarini ham bildiradi. "Borliqning bir bo'lagini" va bu bo'lakning mazkur borliqning boshqa unsurlariga nisbatan munosabatini tushunishini aks ettiradi. Bu munosabatlarning muayyan davrdagi jamiyat va xalq tomonidan qanday anglashilgani va anglashilayotganini aks ettiradi".

Konnotatsiya so'zining birinchi marta tilshunoslikda termin sifatida qo'llanilishini kuzatish murakkab. Biroq, shuni aytish mumkinki, XIX asrning o'rtalarida sinonimik lug'atlar nazariyasi va ularni yaratish amaliyoti bilan bog'liq bo'lgan ingliz leksikografik adabiyotida "konnotatsiya" terminining ikki xil ma'nosi shakllangan. Birinchidan, konnotatsiya – so'zning izohida bevosita kiritiladigan leksik ma'nolarining "qo'shimcha" (modal, emotsional-ekspressiv) elementlari deb qaralgan. Ikkinchidan, konnotatsiya – narsa va borliqning boshqa obyektini qonuniy baholash so'zining bevosita leksik ma'nosiga kiritilmagan. XIX asrga kelib, konnotatsiya so'zining yuqorida ko'rib chiqilgan ma'nolaridan tashqari, yana bir necha ma'nolari (izohlari) borligi aniqlandi. Ushbu izohlar talqinida konnotatsiya terminiga turli ta'riflar berilganligi aniqlandi. Chunonchi, konnotatsiya denotatsiyaga qarama-qarshi ma'no (logik qarash); konnotatsiya so'zning sintaktik valentligi (psixolingvistik qarash); konnotatsiya – majoziy unsurlarga (elementlarga) asoslangan ko'chma ma'no; konnotatsiya leksik ma'noning majburiy bo'lmagan, qo'shimcha ikkinchi darajali (fakultativ) unsuri (element) ekanligi qayd qilgan.

Yevropa va rus tilshunosligida konnotatsiya, konnotativ ma'no terminlari I.A.Melchuk, L.I.Iordanskaya, A.K.Jolkovskiy, K.Byuler, A.V.Isachenko, R.Tokariy, Y.Bartminskiy kabi yetuk olimlarning ishlarida uchraydi. Konnotatsiya so'zining evolutsiyasi va uning turlicha qo'llanishi ta'rifi A.V.Barovskiy ishlarida to'liq yoritilgan. Ammo shuni alohida ta'kidlash lozimki, Y.J.Uotli XIX asrning eng mashhur kitobi "Selection of synonyms" (1951) "Sinonimlar saylanmasi" so'zboshida konnotatsiya so'zining izohida bevosita kiritiladigan leksik ma'nolarning qo'shimcha (modal, emotsional-ekspressiv elementlari) deb ta'riflangan. Keyingi yillarda lisoniy birliklarning konnotativ aspektiga qiziqish ortgan bo'lsa-da, konnotatsiya tushunchasi turli fan doirasida turlicha talqin etilmoqda. Jumladan, uslubshunoslikda konnotatsiya-ga uslubiy ma'no sifatida qaralib, uni emotsional bo'yoq bilan bog'lab o'rganiladi.

Tarjimashunoslikda konnotatsiyaga pragmatik ma'no sifatida qaraladi. Ma'noni sistem aspektida o'rganuvchi semasiologlar konnotatsiyaga ekspressiv bo'yoq, emotiv ifoda tarzida qaraydilar. Psixologik yo'nalishdagi tadqiqotlarga esa konnotatsiyaga semantik assotsiatsiyalar sifatida yondashiladi. Ushbu terminga qanday baho berilmasin, baribir, uning asosiy vazifasi nutq pragmatikasi bilan bevosita va uzluksiz bog'langan ta'sir etish funksiyasidir. Bu ta'sir ifodalanayotgan fikrning so'zlovchi uchun qay darajada muhimligini adresatga yetkazish jarayonida yuzaga chiqadi. Nutq subyekti bo'lgan so'zlovchining borliqqa munosabati – bu baholashi muhim sanaladi. Lingvistika doirasida yuqoridagi sanalgan ma'nolarning saqlanib qolinishini tushunish ancha mushkul, chunki konnotatsiya terminini deyarli hamma ma'nolari uchun hozirgi tilshunoslik batafsil va mantiqan aniq tushunchalarga ega, ya'ni modallik doirasi, baholash komponenti, semantik-sintaktik valentlik va hokazo. Bunda konnotatsiya terminiga daxldor bo'lib faqatgina bitta ma'no (izoh) qoladi, bu berilgan so'zning nomi bo'lgan bog'liq obyektining mazkur tilda qonunlashtirilgan baholanishidir.

So'z semantik strukturasi o'rganishda ikki xil konnotatsiya mavjudligi qayd etiladi: ingerent konnotatsiya – so'z kontekstdan tashqari olingan holatda unga xos bo'lgan konnotativ ma'no va adgerent konnotatsiya – so'zda ma'lum kontekstda hosil bo'ladigan konnotativ ma'no. Ingerent va adgerent konnotatsiyani izchillik bilan farqlash lozim, chunki har ikkalasini farqlamasdan turib, na so'z semantikasini

o'rganish va na konnotativ ma'noni so'zning semantik strukturasiga kirish-kirmasligini hal etish mumkin. Har qanday konnotativ ifodalarda denotativ ma'noga xos ma'lum semalar saqlangan. So'zlovchi pragmatik maqsadini namoyon etishda ana shu sema (belgi)ni nazarda tutadi. Shu sababdan denotatsiya subyektini baholash va tushunish vazifasini bajaradi. Shu boisdan konnotatsiyaga, oddiy birlashtiruvchi halqa sifatida emas, balki so'z (va boshqa til birliklari)ning barcha ma'nolari asosida obyektivlik va subyektivliklarni bog'lovchi vosita sifatida munosabatda bo'lish talab etiladi. Chunonchi, har qanday konnotativ ifodalarda denotativ ma'noga xos bo'lgan ma'lum belgi (semalar), albatta, ifodalanagan bo'ladi. Til tadqiqotchisi M.Mamadaliyeva o'zining "O'zbek tilida nominativ birliklarning konnotativ aspekti" nomli ishida asosli faktlar bilan isbotlaydi. Uning fikricha, konnotativ ma'no tasodifan sodir bo'lmaydi, u ma'lum asoslarga tayangan holda paydo bo'ladi va har qanday konnotativ ma'noda denotativ ma'no saqlanadi.

Konnotatsiya hozirgi davrda uch yo'nalishda o'rganilmoqda. Birinchi yo'nalish semantik yo'nalish bo'lib, J.Yelmeslev, R.Barta ishlarida ko'zga tashlanadi. Ikkinchi yo'nalish psixolingvistik yo'nalish bo'lib, bu yo'nalishga xos fikrlar A.Leontev, L.Zalevskaya ishlarida olg'a surilgan. Uchinchi yo'nalish sof lingvistik yo'nalish bo'lib Sh.Balli, V.N.Teliya kabi tilshunoslarning ishlarida uchraydi. Ammo o'zbek tilshunosligida sof konnotativ yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar kam sonli bo'lib, pragmatikaga oid tadqiqotlardagina ayrim fikr-mulohazalar bildirilgan. Jumladan, o'zbek tilshunosligida ekspressiv bo'yoqning barcha turlarini o'z ichiga olgan tushunchalar keng tarqalgan bo'lib, ular quyidagilar: ekspressivlik (A.Abdullayev), uslubiy ma'no (G.Abdurahmonov, M.Sodiqova), metaforik ma'no (B.Umrzoqov), pragmatik ma'no (Z.Tohirova), stilistik sema (Sh.Rahmatullayev), ekspressiv ma'no ottenkasi (E.Begmatov), emotsional ekspressiv bo'yoq (A.Shomaqsudov, B.O'rinboyev), konnotativ ma'no (E.Qilichev, A.Mamatov, S.Karimov), fonetik vositalarda ifodalanagan konnotativ ma'no fonografik vositalarda ifodalanagan konnotativ ma'no fonosemantik vositalarda konnotativ ma'no. Tildagi barcha yaruslar bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgani kabi, fonetika va stilistika o'rtasidagi bog'lanish tufayli fonetik uslubiyat paydo bo'lgan. Fonetik vositalarda ifodalanayotgan konnotativ ma'nolarning jozibadorligi tilning turli yaruslarida o'zaro aloqadorlikda namoyon bo'lganligi sababli ularda uslubiy imkoniyatlar katta bo'ladi. Odatda, tildagi biror xususiyat leksik va grammatik jihatdan to'la namoyon bo'lmasa, fonetik tomondan ekspressiv shakllantirish natijasida to'ldiriladi. A.Haydarov "Konnotativ ma'noning fonetik vositalarda ifodalanagan konnotativ ma'nolarni tahlil va tadqiq qilgan. Uning fikricha, fonetik vositalarda leksik, morfologik hamda sintatik birliklarga qaraganda konnotativ ma'no kuchli ifodalanadi, uni besh punktda izohlaydi. Darhaqiqat, konnotativ ma'no komponentlarini tashkil qiluvchi "bo'yoqlar" fonetik vositalarda uchraydi va ular quyidagilar:

1. Nutq tovushlari tallafuzi bilan bog'liq konnotativ ma'nolarning aks etishi; so'zlarning tovush qiyofasini o'zgartirib aytish, tovush orttirilishi yoki tushirilishi, alliteratsiya, assonans kabilar orqali ma'no hosil qilish.

2. Baho komponenti – so'zda tasdiq yoki inkorni intonatsiya orqali ifodalash.

3. So'zda belgi (miqdor) darajasining kuchliligini bildiruvchi tovush cho'ziqligi.

4. So'zlovchining shaxs va hodisalarga nisbatan turlicha munosabatini ifodalovchi pragmatik ma'no, ya'ni urg'u va pauzalar orqali qo'shimcha bo'yoq ifodalash.

5. Nutqning vazifaviy uslublari bilan bog'liq qo'shimcha ma'no komponenti.

Yuqorida qayd qilingan konnotativ ma'no komponentlari bir-biri bilan uzviy bog'langan holda ro'yobga chiqadi.

Til sistemasidagi har qanday birlik nutq jarayonida turlicha voqelanadi. Leksik birliklar borliqdagi narsa va hodisalarni nomlaydi, shu bilan birga, so'zlovchiga ta'sir etish vazifasini ham bajaradi. Shu sababdan, leksemalarga atash vazifasidan tashqari turli qo'shimcha ma'no (konnotativ) ham voqelanadi. Nominativ birliklarning konnotativ ma'nolari, ularning yuzaga kelish sabablari, bu birliklardagi konnotativ ma'nolar tahlili tadqiqotchisi M.Mamadaliyevaning "O'zbek tilida nominativ birliklarning konnotativ aspekti" nomli ilmiy tadqiqotida batafsil yoritilgan. Uning fikricha, konnotatsiyaning asosiy vazifasi nutq pragmatikasi bilan bevosita va uzluksiz bog'langan ta'sir etish funksiyasidir. Bu ta'sir ifodalayotgan fikrning so'zlovchi uchun qay darajada muhimligini adresatga yetkazish jarayonida yuzaga chiqadi.

Shunday qilib, barcha til birliklari konnotativ ma'nolarga ega. Ular tilshunoslar tomonidan bir qadar o'rganilgan. Shunga qaramay, bu sohadagi ilmiy izlanishlarni yanada davom ettirish, ayniqsa, fonetik birliklardagi konnotativ ma'nolarni chuqur tadqiq etish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A. O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. T., "O'qituvchi", 1992, 134-bet.

2. Abdullayev A. Hozirgi o'zbek tilida ekspressivlikning ifodalanishi. T., "Fan", 1983, 88-bet.
3. Axmedova N.Sh. O'zbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi. Filol. fan. nomz. diss. avtoreferati, T., 2008, 25-bet.
4. Saparova Q. Rus va o'zbek tillarining fonostilistik tizimlari haqida. "O'zbek tili va adabiyoti", Toshkent, 2001, 33-bet.

Салихова Нодира Нуруллоевна
(БухДУ Таржимашунослик ва лингводидактика кафедраси ўқитувчиси)
ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ УНДОВ СЎЗЛАРНИНГ ГРАДУАЛ СЕМАНТИКАСИ

Аннотация. Ушбу мақолада градуалликнинг функционал-семантик категория сифатида хусусият, ҳаракат, ҳолат ва бошқаларнинг маъносини турли тил воситалари орқали ўсиш ёки пасайиш даражасида етказиб бериш акс эттирилган.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль системного, всестороннего описания семантических особенностей и функционального назначения междометий как показателя градуальности.

Annotation. This article examines the role of a systematic, comprehensive description of the semantic and functional purpose of interjections as an indicator of graduality.

Калим сўзлар: кучайтириш, пасайтириш, восита, хусусият, даража, нутқ, семантика, градуаллик, ундов.

Ключевые слова: усиление, уменьшение, средство, особенности, уровень, речь, семантика, градуонимия, междометия.

Key words: strengthening, decreasing, means, features, level. speech, semantics, gradonymy, interjections.

Турли даражадаги тил ходисаларига психологлар, тилшунослар ва файласуфларнинг лисоний шахс муаммосига қизиқиши коммуникатив ёндашув сабаб қайта тиклана бошланди. Ўз вақтида В.Гумбольдт «Инсонни тилсиз ўрганиб бўлмайди, тилни эса инсонсиз», деб таъкидлаган эди. Шак-шубҳасиз, ҳолат шундайки, агар тилнинг тахлили сўзловчи ёки тингловчига нисбатан олиб борилмаса, унда у адекват бўла олмайди. Нутқ ҳолатининг маркази сўзловчи ҳисобланади. Инсон ўз онгида кўп ёки кам даражада меъёрдан четлашган ҳолда, тақдим этилган предметлар, ходисалар ва бошқаларни муҳраб олади. Бу ҳолат тилда градуаллик категориясининг мавжудлиги билан изоҳланади, чунки градуаллик семантикаси субъектнинг грация қилинаётган объектга нисбатан тилнинг ўлчов бирлиги маъносида қўлланилиши билан боғлиқдир.

Замонавий тилшуносликда градуаллик муаммосини ўрганиш, асосан, тўртта йўналишда олиб борилиши аниқланган. Биринчи йўналиш грациялашнинг «ҳамма жойда мавжудлиги билан тавсифланувчи» кўриниши – бунда градуаллик маъносининг «глобаллиги» кўзга ташланади, градуаллик маъносининг турли даражадаги функционал ва прагматик таҳлиллари амалга оширилади. Иккинчи йўналиш турли даражалардаги тил воситалари (фонетик, лексик, сўз ясовчи, морфологик ва синтактик воситалар)нинг градуал мазмунлари кўриб чиқилишини ўз ичига олади. Учинчи йўналиш градуалликни интенсивлик даражаси сифатида баҳолайди ва градуалликнинг табиатини тубдан акс эттиради. Тўртинчи йўналиш градуалликни сифат ва муносабатларнинг интенсивлик даражаси сифатида тадқиқ қилади. Шундай қилиб, ҳар бир ҳолатда ҳам ифодаланаётган хусусиятнинг намоён бўлиш даражаси ҳақида фикр юритилади.¹

Н.В.Халина градуаллик категориясини коммуникатив-функционал категория сифатида кўриб чиқиб, уни предметнинг, ҳолатнинг, ходисанинг тил даражасида сифатий ва миқдорий аниқликда шаклланишини акс эттиради, деб таъкидлайди.²

С.М.Колесникованинг таърифига кўра, градуаллик – бу функционал-семантик категория бўлиб, хусусият, ҳаракат, ҳолат ва бошқаларнинг маъносини турли тил воситалари орқали ўсиш ёки пасайиш даражасида етказиб беради. Градуациялаш ҳамда миқдор ва даражанинг намоён бўлиш белгиси сифатида юзага келган таассурот, сўзловчи томонидан қиёслаш даражаси, субъектив баҳо, миқдор ва даража маъноларини феълли ҳаракат усуллари билан расмийлаштирилиши ҳисобидан

¹ Пирматова М. Ундовлар ва гендер дифференциацияси. "Ўзбек тили адабиёти", 3, Тошкент, 2013, 118-бет.

² Халина Н.В. Категория градуальности в слове и тексте. Барнаул, изд-во Алтайского гос. ун-та, 1993, 164 с.

MUNDARIJA

21-OKTABR – O‘ZBEK TILIGA DAVLAT TILI MAQOMI BERILGAN KUN

G‘ayipov Dilshod Qadambayevich. Istiqloq yillarida davlat tili borasida olib borilayotgan siyosat va yechimini kuttayotgan muammolar xususida ba‘zi mulohazalar.....3

IQTISODIYOT

Тошқулов Абдукодир Хамидович. Чорвачилик махсулотлари етиштиришга ихтисослаштирилган қишлоқ хўжалиги корхоналарини солиққа тортиш ҳолати таҳлили.....6

FIZIKA-MATEMATIKA

Мадрахимов Рузимбай Машарипович. “Псевдонорма”. Израил Моисович Гельфанд муаммосининг ечими ҳамда сонли чизиқли алгебранинг матрица шакллантилиши билан боғлиқ марказий муаммоларидан бирининг ечими.....13

Xudoyberdiyeva Malika Karomat qizi. Qora o‘ralar atrofidagi elektromagnit maydon.....17

Turdiyev Temur Taxirovich, Ibragimov Muhiddin Fahriddan o‘g‘li, Xojibayev Jonibek Maxmudjonovich, Tillayeva Gulzoda Rashid qizi. Bo‘lakli bir jinsli bo‘lmagan g‘ovak muhitli qatlamda suyuqliklar statsionar filtratsiya masalasi matematik modeli va uni yechishning yaqinlashuvchi-analitik usuli.....22

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

Бадалов Жасур Исмаилович, Бегмуродов Мухаммаджон Нормурод ўғли. Яроксизликлар моделлари ва микропроцессорли қурилмаларнинг техник маълумотларини таҳлил қилиш принциплари.....27

Babayazova Nazokat Pulatovna, Qodirov Alibek Hamroyevich, Davletov Rasulbek Marimbayevich, Saidova Maryam Egamberganovna. Oberbek mayatnigi yordamida qattiq jismning inersiya momentini aniqlash jarayonini modellashtirish.....30

TIBBIYOT

Тешаев Шухрат Жумаевич, Бабажанов Тўлқин Жуманазарович. Морфометрические параметры ободочной кишки при фиброзе легких.....34

FALSAFA

Xudaynazarov Nuraddin Shavkatovich. Hadislar diniy ilm sifatida va ularning yoshlar ma‘naviyatiga ta‘siri.....36

Бозоров Шухрат. Аҳмад Дониш қарашларининг ижтимоий-фалсафий моҳияти.....38

Pulatov Jaxongir Nazirovich. Jamiyat barqarorligi – inson taraqqiyotining o‘ziga xos mexanizmi sifatida.....41

Рахмонов Суннатилло Мавлонович. Нақшбандия тасаввуфий таълимотининг Марказий Осиё тариқатлари ривожига тутган ўрни.....47

Аллабоев Жаҳонгир Джамолидинович. Мехнатдан бегоналашувнинг жамият таракқиётига таъсири.....50

TILSHUNOSLIK

Qurbonova Muhabbat Matyaqubovna, Xirojiddinova Muattar Mansurovna. Alisher Navoiy g‘azallarida rang bildiruvchi sifatlarining konnotatsiyasi.....53

Эхсанова Муқаддамхон Иброҳимовна. Глобаллашув давридаги ўзлашма лексемаларнинг мавзу гуруҳларига доир.....56

Narzullayeva Firuza Olimovna. Konnotativ ma‘noning nutqda voqelanishi.....59

Салихова Нодира Нуруллоевна. Ўзбек тилидаги ундов сўзларнинг градуал семантикаси.....62

ADABIYOTSHUNOSLIK

Жўрақулова Насиба Шамуровна. Аҳмад Яссавий ижодида эр ва эран образи.....65

Абдувахобова Умида. Отображение исторических событий в произведениях Герберта Бейтса.....68

Акрамова Тахмина. Рассуждения о сущности жизни и создания образов в поэме “Тамерлан” Эдгара Аллана По.....71

PEDAGOGIKA

Мусоева Азиза Ботировна. Чет тилларни билишнинг миллий баҳолаш тизими тестининг ўқитувчи билимини текширишдаги аҳамияти.....76

Norquziyeva Zebo Kamalovna. Kognitiv ikki tillilik kasbiy kommunikatsiya sohasida chet tili kompetensiyasini shakllantirish.....80

Yuldashov Kaxraman Kamulovich. Milliy hunarmandchilik tarixini o‘rganishning ahamiyati.....84

“ILM SARCHASHMALARI”

Urganch davlat universitetining ilmiy-nazariy, metodik jurnali

Muharrir **Ro‘zimboy Yo‘ldoshev**

Texnik muharrir **Sherali Yo‘ldoshev**

Musahhihlar: **Тыпмова Тамара,**

Aybek Kalandarov

Ushbu songa mas’ul **Dilshod G‘ayipov**

Terishga berildi: 20.10.2021

Bosishga ruxsat etildi: 30.10.2021.

Ofset qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84 1/8.

Rizograf bosma usuli. Tayms garniturası.

Adadi 150. Bahosi kelishilgan narxda.

Buyurtma №. 36

Hisob-nashriyot tabag‘i 25

Shartli bosma tabag‘i 23

UrDU matbaa bo‘limida chop etildi.

UrDU matbaa bo‘limi matbaa faoliyatini boshlagani
haqida vakolatli davlat organini xabardor qilish to‘g‘risidagi
Tasdiqnoma (№3802-835f-ad22-c709-fbd1-1129-1986)
asosida faoliyat yuritadi.

Manzil: 220110. Urganch shahri, H.Olimjon ko‘chasi, 14-uy.

Telefon/faks: (0362)-224-66-01;

e-mail: ilmsarchashmalari@umail.uz

ilmsarchashmalari@mail.ru

Veb-sayt: www.ilmsarchashmalari.uz

Telegram: <https://t.me/ilmsarchashmalari>